

NEUROZA. ZAGROŻONE MĘSKOŚCI

Krystyna Kłosińska

Neuroza
Zagrożone
męskości

Recenzja
Mateusz Skucha

Spis treści

Słowo wstępne

s. 7

- Rozdział I. **Zagrożona męskość / zagrożone męskości** s. 11
- Histeryzacja mężczyzn i problem z ich męskością s. 15
  - Neurastenia i męskość s. 19
    - a) Etiologia s. 24
    - b) Praca a męskość s. 29
    - c) Ja neurastenika s. 40
    - d) Seksualność s. 42
- Rozdział II. **Oblicza męskości** s. 53
- Neurotyczność wieku jako wmówienie i maska s. 54
  - Niepokoje o męskość w *fin de siècle'u*. *Homo novus* s. 60
  - Mężczyzna *inutile*. *L'improductivité slave* s. 67
  - „Jestem trochę baba” s. 81
  - Polski idiom neurozy s. 84
  - Męskość w służbie miłości? I biopolityka i „egzystencja domowa” s. 88
  - Męskość samcza i męskość kontestująca s. 97
- Rozdział III. **Relacje genderowe w „zakładzie” Dulskich** s. 107
- Obluda? Ale jakiego „rodzaju”? s. 110
  - Skąd się wzięła Dulaska? s. 117
  - Klasa i ekonomia s. 119

Spis treści

Mężczyźni w małżeńskim handlu	s. 126
Kołuństwo Zbyszka	s. 128
Produkcja Dulskich	s. 130
Polityka seksualna kobiet Dulskich	s. 130
Dulszczenie czy pobojuwisko mężczyzn?	s. 134
Studium głupoty i okrucieństwa	s. 136
Istota idei pieniądza i idei Boga	s. 140
Jeszcze o tożsamościach płciowych	s. 142

Bibliografia

s. 151

Nota bibliograficzna

s. 159

Indeks osobowy

s. 161

Résumé

s. 167

Summary

s. 171

Słowo wstępne

Książka składa się z trzech rozdziałów. Interpretacje w niej zawarte dotyczą tekstów literackich, jak i paraliterackich. Łączą je wiek XIX i odpowiedzi na pytanie o figury męskości, wyprodukowane przez rozliczne dyskursy epoki: medyczne, socjologiczne, historyczne, higienistyczne, ekonomiczne, fizjologiczne, historiozoficzne itd. Mowa będzie nie o jednej męskości, ale o jej różnorodnych figuracjach.

Pierwsze dwa rozdziały koncentrują się wokół „wieku nerwowego”. W rozdziale I próbuję uchwycić jego oznaki odnotowane przez ówczesnych badaczy oraz indywidualne symptomy neurozy. Z perspektywy neurozy diagnozowano współczesność z jej fundamentalnymi kategoriami postępu, rozwoju, demokracji, ekonomii, zysku i, towarzyszącymi im, fantazmatami. Neuroza, co warto podkreślić, uwypukla wagę klasyfikacji genderowych. Charcot i jego szkoła zadbali o rozdział kobiecej hysterii od neurozy męskiej, mimo podobieństwa symptomów. W rozprawach z XIX w. każdy żeński

komponent uwikłany w jakąś formę męskości podważa ją i degraduje, stąd rezygnacja środowiska medycznego z historyzacji mężczyzn i ucieczka od problemów z ich męskością. Etiologia neurozy miała męczyzną promować na współczesnego herosa, jednak budowniczy fundamentów cywilizacji stał się jednocześnie jej ofiarą, ofiarą nadmiernego, nieekonomicznego wydatkowania (sił, energii życiowej). Figura neurastenika alegoryzuje zagrożone męskości, zajmujące społeczną scenę końca wieku. Zagrożone przez nadmierną pracę, rozproszoną podmiotowość, perwersyjną seksualność, zdiagnozowaną jeszcze przed ukonstytuowaniem się seksuologii.

W rozdziale II rekonstruuje polski idiom refleksji rozwijanej wokół neurozy i nerwowca. Przedmiotem interpretacji czynię powieść Sienkiewicza *Bez dogmatu*, której pierwszoplanowym bohaterem jest „potomek rodów przeżytych” nie zaś *self-made man*. Tu odwołuję się też do niepokojów *fin de siècle* o męskości, którą ratować ma *homo novus*, ulegającą wszak zatracie w figurze *l'homme inutile*, albo *l'improductivité slave*. Płoszowski, uosabiający polski idiom neurozy („Jestem trochę baba”), występuje w kontekście trzech ujęć go oświetlających: męskości w służbie miłości (polska specjalność porozbiorowa), męskości wedle biopolityki (w koncepcji Bismarcka), męskości wyrażającej się w swoistości polskiej egzystencji domowej (koncept Mochnackiego). Powieść aktualizuje także dwa inne oblicza męskości: męskość samczą i męskość kontestującą.

Rozdział III rozwija kwestie związane z procesem produkowania genderów w drobnomieszczańskim świecie Dulskiej i Dulskiego: jaką rolę odgrywają w nim determinanty klasowe, ekonomiczne, normy społeczno-kulturowe? W jaki sposób kształtują one życie duchowe (także moralne)?

Zasadnicze przemieszczenie wobec dotychczasowych odczytań „dulszczyzny” zawdzięczam znanemu badaczom, ale

nie poddanemu eksplikacji, kontekstowi, jaki tworzy szkic powieściowy Zapolskiej *Śmierć Felicjana Dulskiego*, napisany w bliskim sąsiedztwie czasowym *Moralności pani Dulskiej*. Pozwala to obnażyć pewne stereotypy, które oplotły figurę Dulskiej: dotyczące jej aseksualności, niekwestionowanej miłości macierzyńskiej, gospodarności zapobiegliwej i odpowiedzialnej, ale także wniknąć w relacje układane przez Dulską ze światem społecznym, rodziną, a przede wszystkim z mężem. Wyjaśnia się tajemnica milczenia Dulskiego, a obłuda zyskuje nowe towarzystwo w postaci głupoty i okrucieństwa. Ów alians zmienia akcenty: zamiast koncentrować się na drugim wskaźniku podtytułu Zapolskiej („farsie”), eksponuję aspekt „tragiczności” sztuki.

Indeks osobowy

- Amiel Henri Frédéric 41, 46, 69, 153
- Bachórz Józef 83, 152
- Badinter Élisabeth 13, 151
- Bakalarz Dariusz 124, 156
- Ballet Gilbert 28
- Balzac Honoré de 114
- Banasiak Bogdan 49, 153
- Bartoszyński Kazimierz 93, 156
- Baudelaire Charles 19, 151
- Beard George Miller 12, 24, 25, 30, 55,
60, 151
- Beethoven Ludwig van 34
- Bem Józef 73
- Berent Waclaw 62
- Berger Anne Emmanuelle 124, 151
- Bernard Claude 20, 156
- Bersani Leo 19, 151
- Bielik-Robson Agata 45, 91, 151, 154
- Bismarck Otto von (właśc. Bismarck-
-Schönhausen Eduard Leopold von)
8, 94, 95, 97
- Blin MM (właśc. Blin Edouard Emmery)
58, 152
- Boccaccio Giovanni 43
- Bogusławski Władysław 66, 151
- Bokszczanin Maria 87, 156
- Borkowska Grażyna 77, 91, 151
- Bourdieu Pierre 94, 98, 100, 102–103,
132, 134, 151, 152
- Boxsel Matthijs van 128, 136, 152
- Breitenberg Mark 61, 152
- Breuer Josef 48
- Brontë Charlotte 42, 154
- Brutus Marek Juniusz 34
- Brzozowski Stanisław 41, 69

- Budrewicz Zofia 91, 151
 Buffon Georges-Louis Leclerc, comte de 34
 Bujnicki Tadeusz 83, 152
- Charcot Jean Baptiste 58, 152
 Charcot Jean Martin 7, 16, 17, 26, 54,
 57, 58, 82, 152, 155
 Chodecki Władysław 26, 40, 152
 Cieliczko Paweł 65, 156
 Cixous Hélène 51
 Clair Isabelle 24, 152
 Clément Cartherine 144, 152
 Cohen Ed 86
 Colin Henri 58, 152
 Combe Adolphe 40, 152
 Connell Raewyn 14, 98, 152
 Corbin Alain 14, 15, 23, 34, 43–47, 50,
 152, 154, 156
 Courtine Jean Jacques 14, 152, 154, 156
 Cullere Alexandre 20, 25, 54, 76, 152
 Czachowska Jadwiga 116, 118, 147,
 152, 157
- Darwin Charles Robert 38, 56, 99, 101,
 102, 146
 Darwin Francis 38
 Davidoff Leonore 24, 152
 Decottignies Jean 16, 152
 Dehue-Oczko Alicja 128, 152
 Deschamps Albert 11, 26, 34, 37,
 39–41, 54, 60, 152
 Dickens Charles 42, 154
 Dietriche Auguste 30, 155
 Dreyfus Alfred 14
 Dziadek Adam 159
- Eliot George 42, 154
 Eustachiewicz Lesław 90, 156
- Falski Maciej 116, 154
 Feldman Wilhelm 110
 Féré Charles 30, 45, 47, 153
 Fetterlay Judith 144, 153
 Finn Michael R. 28, 153
 Flaum Maksymilian 42, 155
 Forth Christopher E. 12, 14, 27, 28,
 34–36, 43, 60, 87, 153
 Foucault Michel 49, 82, 153
 Freud Sigmund 90, 134–135, 151
- Giddens Anthony 133, 153
 Gijswijt-Hofstra Marijke 12, 60, 61, 153
 Gilman Sander L. 13, 156
 Glińska Agnieszka 116, 152, 153
 Godebski Xawery 71, 73, 155
 Gołąbowa Wiktoria 118
 Gombrowicz Witold 50, 154
 Grabiński Stefan 51, 154
 Gutenberg Berthold 24, 25, 33, 42, 153
 Guze Joanna 41, 69, 153
- Halecki Oskar 77
 Hall Catherine 24, 152
 Haydn Joseph 34
 Heath Stephen 18, 153
 Herzen Aleksandr Iwanowicz 74, 153
 Holmgren Beth 63, 153
- Ingbrant Renata 62–64, 153
 Irzykowski Karol 110–113, 115, 117,
 128, 153

- Iscander patrz Herzen Aleksandr
Iwanowicz
- Israël Lucien 16, 153
- Janet Pierre 50, 154
- Janczewska Jadwiga 87
- Janion Maria 41, 61, 69, 71, 77, 153
- Janowski Stanisław 117, 118, 153
- Javeau Claude 137, 140, 154
- Jean Dominique 19, 151
- Jung Carl Gustav 115–116, 130, 154,
156
- K. 40, 154
- Kaliściak Tomasz 50, 83, 86, 154
- Karol I Wielki 34
- Karwowska Bożena 108, 109, 135, 144,
146, 148–149, 154
- Kieniewicz Jan Oskar 77
- Kieniewicz Stefan 96, 155
- Kiliński Jan 79
- King Helen 13, 156
- Kłoczkowski Jerzy 77
- Kłosińska Krystyna 26, 53, 132, 154
- Komendant Tadeusz 49, 153
- Komornicka Maria 61, 153
- Kopciewicz Lucyna 94, 134, 152
- Kopernik Mikołaj 79
- Kościuszko Tadeusz 71, 73, 79, 80, 155
- Koziółek Ryszard 86, 87, 101, 105, 154
- Krafft-Ebing Richard von 11, 19, 20, 23,
27, 29, 30, 36, 38, 42–44, 50, 54, 154
- Kraskowska Ewa 100, 101, 103, 104, 154
- Kraszewski Józef Ignacy 98, 157
- Kristeva Julia 116, 154
- Kronenberg Leopold 64
- Krzyżanowski Julian 110, 154
- Kucich John 42, 154
- Kuciński Paweł 65, 156
- Lam Andrzej 111, 153
- Laqueur Thomas Walter 45, 154
- Laskowski Józef 60, 154
- Lermontow Michaił Jurjewicz 74
- Levillain Fernand 31, 154
- Lévinas Emmanuel 140, 155
- Lichański Stefan 110, 155
- Linowska Stefania 110, 157
- Lobstein René 50, 154
- Logan Peter Melville 54, 155
- Lombroso Cesare 11, 32, 33, 155
- Lorentowicz Jan 110
- Lorenz Konrad Zacharias 103, 104
- Lutomski Bolesław 28, 155
- Łuniński Ernest 118
- Maciejewski Janusz 77, 151
- Maciąg Włodzimierz 110, 117, 155
- Makowiecki Andrzej Zdzisław 113, 158
- Małowist Marian 77
- Mantegazza Paolo 11, 21–23, 155
- Markowski Michał Paweł 45, 154
- Matuszewski Krzysztof 49, 153
- Mauss Marcel 124
- Mazurkiewicz Filip 159
- M.G. dr 31, 154
- Micale Marc S. 17, 18, 155
- Michelet Jules 71–81, 153, 155, 156
- Mickiewicz Adam 71

- Mijolla-Mellor Sophie de 137, 155
 Mill John Stuart 38
 Mochnacki Maurycy 8, 63, 96, 155
 Molier (właśc. Poquelin Jean Baptiste)
     111, 113–115, 157
 Morel Bénédict Auguste 44, 155
 Mosse George Lachmann 13, 14, 35, 36,
     61, 83, 100, 155
 Mosso Angelo 11, 42, 155

 Napoleon I Bonaparte 143
 Nemo Philippe 140, 155
 Nietzsche Friedrich Wilhelm 41, 112
 Nordau Max 30–32, 35, 38–39, 42, 44,
     45, 54, 57, 59, 87–88, 155
 Nusbaum Henryk 40, 54, 152
 Nycz Ryszard 91, 151

 Opolska-Kokoszka Bogna 140, 155
 Ossowska Maria 102, 119, 121, 125, 155
 Ouerd Michèle 17, 155

 Payot Jules 38, 155
 Piotr I Aleksiejewicz Wielki 74
 Podraza-Kwiatkowska Maria 97, 155
 Popiel Włodzimierz 100, 156
 Popławski Jan Ludwik 33, 155
 Porter Roy 12, 13, 61, 153, 156
 Potkański Karol 87
 Potocki Józef Karol 38, 155
 Prokopiuk Jerzy 115, 130, 154, 156
 Proust Adrien 28
 Proust Marcel 28, 153
 Prus Bolesław (właśc. Aleksander Głowacki) 51, 62, 154

 Przewłocki Grzegorz 13, 151
 Przyłębski Andrzej 109, 156
 Puszkina Aleksandr Siergiejewicz 74

 Raszewski Zbigniew 118, 156
 Renard Paul 11, 25, 28, 156
 Revenin Régis 48, 49, 156
 Richelieu Armand-Jean du Plessis de 34
 Ropert André 74, 75, 156
 Rosenman Ellen Bayuk 46, 47, 156
 Rougemont Denis de 90, 156
 Rousseau George Sebastian 13, 156
 Rozpłochowska Agnieszka 65, 156
 Rudaś-Grodzka Monika 71, 156
 Rurawski Józef 110, 118, 156
 Ruskin John 146, 147

 Said Edward (właśc. Saïd Edward Wadie) 77
 Sawisz Anna 101, 151
 Schaffer Talia 61, 156
 Schopenhauer Arthur 112
 Schreiner Olive 48
 Sedláček Tomáš 124, 156
 Sendyka Roma 91, 151
 Seraine Louis 46, 156
 Shakespeare William 98
 Showalter Elaine 13, 18, 30, 33, 47,
     48, 156
 Sienkiewicz Henryk 8, 53–106, 151,
     154, 156, 157
 Simmel Georg 109, 122, 124–127, 141,
     142, 146, 156
 Skarbek Fryderyk 92, 93, 157
 Skarga Barbara 20, 157

- Skucha Mateusz 83, 98, 157
 Słowacki Juliusz 86
 Smith-Rosenberg Carroll 22, 157
 Sokrates 34
 Sowa Jan 78, 80, 157
 Spencer Herbert 33, 45, 56, 105, 157
 Stawar Andrzej 70, 89, 90, 92, 93,
 157
 Sussman Herbert 23, 157
 Szekspir patrz Shakespeare William
 Szulżycka Alina 133, 153
- Taborski Roman 110, 157
 Tissot Samuel Auguste 45, 157
 Tymaczkowski Władysław 27, 154
- Varikas Eleni 24
 Vigarello Georges 14, 152, 154, 156
 Vincent-Buffault Anne 43, 157
 Voisine-Jechová Hana 70, 157
- Wacquant Loïc J.D. 101, 151
 Weber Karl Emil Maximilian „Max”
 146
 Weiss Tomasz 107, 110, 157
 Wilde Oscar Fingal O’Flahertie Wills 48
 Wizel Adam 11–12, 26, 54–59, 157
 Wolberg Ludwik 20, 25, 26, 60, 76,
 152, 153
 Wollerner Jakub 21, 23, 155
 Wójcicki Jacek 77, 151
 Wyżyńska Dorota 116, 152
 Wünscher Christine 24, 152
- Zaleski Antoni 64
 Zapolska Gabriela 9, 51, 107–149, 152,
 154, 156, 157
- Żeleński (Boy) Tadeusz 110–115, 117,
 135, 153, 158
 Żeromski Stefan 62

Névrose. Les masculinités menacées

Résumé

Le livre se compose de trois chapitres. Les analyses y incluses concernent les textes littéraires et paralittéraires unis par la période – le XIXe siècle –, et par la question concernant les représentations des masculinités construites par les discours de l'époque : médicaux, sociologiques, historiques, hygiéniques, économiques, physiologiques, historiosophiques, etc. On n'y parle pas d'une seule masculinité, mais de ses figurations diverses.

Les deux premiers chapitres se concentrent sur « l'âge nerveux ». Dans le chapitre I : *La masculinité menacée / Les masculinités menacées*, l'auteure essaie de percevoir les signes et les symptômes caractéristiques de « l'âge nerveux ». L'élaboration de la définition de la névrose et de son étiologie se fait principalement par le discours médical qui dépasse le cadre de la médecine et formule des revendications de droit à établir un diagnostic de l'ensemble du champ social. C'est alors du point de vue de la névrose qu'on évalue la contemporanéité avec ses catégories fondamentales de progrès, de démocratie, d'économie, de profit, de faillite, et avec des fantasmes qui les accompagnent. Le neurasthénique en est le signe et le symptôme. Examiné par l'Américain Beard et les chercheurs français qui démocratisent la névrose, le capitalisme naissant est confronté aux antécédents féodaux de la variante aristocratique de la névrose.

La base des commentaires sur le sujet de la maladie (la névrose, l'hystérie) et, notamment, sur son interprétation repose, en définitive, sur

le langage de l'économie, se rapportant aux lois qui gouvernent les organismes sociaux et individuels. Dans ce langage, on relève les raisons morales (Dulska), on inscrit les lois de l'érotisme (Płoszowski parlant de Anielka) ou les règles de la séduction. La sexualité aussi bien que le travail devraient être soumis à un compte économique et rationnel. Ceux qui s'y opposent, à défaut d'être anoblis, deviennent des victimes compromises de la névrose. La loi de l'accumulation du capital physique et celle de l'accumulation du capital énergétique de l'individu, ayant recours à leur équilibre, détiennent le pouvoir de décider, particulièrement, lorsque l'idée de l'argent s'unit d'une façon fantasmagorique avec l'idée de Dieu (Dulska).

La névrose met en évidence le poids des classifications de genre. Charcot et son école ont veillé à la séparation entre l'hystérie féminine et la névrose masculine. Dans des traités du XIXe siècle, chaque composante féminine impliquée dans une forme de masculinité met cette dernière en question et la dégrade. L'étiologie de la névrose devait élever l'homme au statut de héros contemporain, toutefois, ce bâtisseur des fondements de la civilisation est devenu, simultanément, sa victime. La figure du neurasthénique allégorise les masculinités menacées qui occupent le devant de la scène sociale de la fin du siècle. Elles sont menacées par un travail excessif, par une subjectivité dispersée et par une sexualité perverse (onanisme, *spermatorrhœa panic*, mélange de genre, homosexualité), diagnostiquée encore avant la constitution de la sexologie.

Dans le chapitre II : *Les visages de la masculinité*, l'auteure restitue le terme polonais de névrose, en prenant comme point de départ la thèse du docteur Adam Wizela qui, en dépit des diagnostics qui accusent les changements sociaux de l'épidémie des maladies mentales, souligne les aspects positifs du progrès, de l'évolution, de la démocratie, en percevant en eux une tendance générale des sociétés, qui consiste à développer des sentiments humanitaires.

Dans le roman de Henryk Sienkiewicz *Sans dogme*, qui est le sujet de l'étude, le protagoniste, décrit comme « descendant de familles déchues », « génie sans portefeuille », « fruit des bords de la Vistule », fonctionne comme l'allégorie du terme polonais de névrose. L'auteure fait appel aux inquiétudes de *fin de siècle* au sujet de la masculinité qui devait être sauvée par l'homme nouveau (*Homo Novus*), et qui, pourtant, finit par être anéantie dans la figure de *l'homme inutile* et dans *l'improductivité slave*. La nervosité gagne la population des hommes, en entravant leur capacité intellectuelle et physique et en les alliant à une masculinité « emprisonnée », réprimée, captive. Néanmoins, le terme polonais possède

une représentation particulière : en dépit des théoriciens de la névrose, Sienkiewicz construit son héros de façon à ce que son corps hérite la vigueur de ses ancêtres, connus de la Trilogie. L'écrivain sépare l'âme malade, contaminée par la névrose, de la richesse de forces vitales intactes. En prenant entre parenthèses les conceptions psychophysiologique de la fin du siècle, il fait de ce corps sain la composante principale de l'« immunité en tant que défense » contre les dangers provenant de l'extérieur.

Płoszowski apparaît dans le contexte de trois approches qui l'éclaircissent : la masculinité au service de l'amour (une spécialité polonaise d'après les Partages), la masculinité selon la biopolitique (dans la conception de Bismarck), et la masculinité qui se manifeste dans la spécificité de la vie familiale polonaise (le concept de Mochnacki). Le roman de Sienkiewicz actualise également deux autres images de la masculinité : la masculinité mâle et la masculinité contestataire.

Le chapitre III : *Les relations de genre dans « la compagnie » des Dulski* développe les questions reliées au processus de la création de genre dans le monde de la petite bourgeoisie : quel rôle y jouent les déterminants de classe et d'économie, ou les normes socio-culturelles ? Comment forment-ils la vie spirituelle (autant que la vie morale) ?

L'esquisse du roman de Gabriela Zapolska *La Mort de Felicjan Dulski*, écrite peu après *La Morale de Madame Dulska*, a servi à une transposition fondamentale des interprétations précédentes. On y déconstruit les stéréotypes auxquels est réduite la figure de Dulska : son asexualité, son amour maternel indéniable, son économie prévoyante et responsable, les relations qu'elle noue avec la société, la famille et, avant tout, avec son mari. Le mystère du silence de Dulska est pénétré et l'hypocrisie, relevant de l'attitude philistine désignée par le terme « *dulsczyzna* » (désignant la vie selon doubles standards et double moralité), apparaît dans une situation inédite, accolée à l'ignorance et à la cruauté. Cette alliance contribue au changement au niveau de la portée : au lieu de mettre l'accent sur la « farce », qui est le premier élément du sous-titre de la pièce de Zapolska (*Une farce tragique petite-bourgeoise*), l'auteure insiste sur la question du « tragisme » de l'œuvre.

Les inquiétudes ressenties au sujet des masculinités menacées s'entremêlent clairement avec l'étiologie de la névrose parce que cette dernière, dans tous ses aspects, conteste les masculinités déjà constituées ainsi que le processus même de leur formation.

Les **mots clés**: masculinités, genre, névrose, hystérie, économie, 19ème siècle

Neurosis. Endangered Masculinities Summary

The monograph consists of three chapters. The interpretations it contains concern literary and paraliterary texts, all published in the 19th century and connected by the question of the models of masculinity produced by the discourses of the era: medical, sociological, historical, hygienist, economic, physiological, historiosophical, etc. Thus, it is impossible to speak about a single masculinity, but rather about its various figurations.

The first two chapters focus on the “age of neurosis.” In *Chapter I: Threatened Masculinity/Endangered Masculinities*, the author attempts to capture its signs and individual symptoms. In constructing the definition and etiology of neurosis, the medical discourse dominates, moving beyond medicine and claiming the right to diagnose the entirety of the social field. Thus, modernity, with its fundamental categories of progress, democracy, economics, profit, bankruptcy, and their accompanying phantasms, is evaluated from the neurotic point of view. The neurasthenic thus constitutes the sign and the symptom. The emerging capitalism, as analyzed by Beard and the French scholars, who democratize neurosis, is confronted with the feudal vestiges of its aristocratic variant.

The basis for commentary on illness (neurosis, hysteria), and especially its interpretation, is ultimately the language of economics, referring to the laws governing social and individual organisms. This language

expresses moral arguments (Dulska), the laws of eroticism (Płoszowski on Anielka), or the rules of seduction. Sexuality, like work, should be thus subject to economic, rational calculation. Instead of being ennobled, those who defy it become discredited victims of neurosis. The law of accumulation of material capital and accumulation of energy capital of an individual, which refers to their balance, gains decision-making powers. This is especially true in the instances where the idea of money is phantasmically united with the idea of God (Dulska).

Moreover, neurosis highlights the importance of gender classifications. Charcot and his school have effectively separated in their practice female hysteria from male neurosis. In the 19th century treatises, any female constituent entangled with a form of masculinity ultimately undermines and degrades it. The etiology of neurosis was supposed to make men into modern heroes; however, the builder of the foundations of civilization has simultaneously become its victim. The figure of the neurasthenic allegorizes, therefore, the threatened masculinities occupying the social scene at the end of the century. Those masculinities, in turn, are threatened by excessive labor, dispersed subjectivity, perverse sexuality (onanism, spermatorrhea panic, gender mixing, homosexuality), diagnosed even before the establishment of sexology.

In *Chapter II: Faces of Masculinity*, the author reconstructs the Polish idiom of neurosis, beginning with the thesis of Dr. Adam Wizel, who, contrary to the diagnosis accusing social transformations of bringing about an epidemic of nervous diseases, stresses the positive sides of progress, evolution, democracy, perceiving in them a general tendency of societies to develop humanitarian feelings.

The subject of interpretation is Henryk Sienkiewicz's novel *Without Dogma*, whose main character, "a descendant of surviving families," "a genius without portfolio," "a Vistula fetus," allegorizes the Polish idiom of neurosis. The author refers to the *fin de siècle* anxiety regarding masculinity, which was to be saved by the *Homo Novus*, who was nonetheless lost in the figure of *l'homme inutile* or *l'improductivité slave*. Nervousness affects the male community, blocking its intellectual and physical mobility, allying it with "imprisoned," oppressed and enslaved masculinity. The Polish idiom, however, has a particular manifestation: contrary to neurosis theorists, Sienkiewicz creates his protagonist in such a way that his body inherits the vigor of his ancestors known from *The Trilogy*. He separates the sick, neurosis-infected spirit from a wealth of intact vital forces. Taking into account the psycho-physiological concepts of the end

of the century, he positions the healthy body as the main instrument of the “immunity as defense” strategy against external threats.

Płoszowski appears in the context of three illuminating approaches: masculinity in the service of love (a Polish post-partition specialty), masculinity according to biopolitics (in Bismarck’s conception), and masculinity expressed in the specificity of Polish domestic existence (Mochnicki’s concept). The novel also brings to life two other aspects of masculinity: the machismo masculinity and the contesting masculinity.

Chapter III: Gender Relations at the Dulski ‘Establishment’, is devoted to issues related to the process of gender production in the petty bourgeois world: what role do class and economic determinants, as well as social and cultural norms play in it? How do they shape spiritual (including moral) life?

Gabriela Zapolska’s novelette *The Death of Felicjan Dulski*, written in close temporal proximity to *The Morality of Mrs. Dulska*, served to fundamentally displace the previous readings of the concept of “dulszczyzna.” The stereotypes that have surrounded the figure of Dulski are exposed in the novelette: her asexuality, unquestioning maternal love, precautious and responsible thriftiness, her relationships with the social world, her family, and above all with her husband. The mystery of Dulski’s silence is explained, and the hypocrisy of “dulszczyzna” gains new company in the form of stupidity and cruelty. This alliance, in turn, shifts the accents: instead of focusing on the second indicator of Zapolska’s subtitle (a narrow-minded tragicomedy) — comedy/farce — the author exposes the play’s “tragic” aspect.

Concerns about endangered masculinities are clearly intertwined with the etiology of neurosis, since neurosis in all its aspects contests the already constituted masculinities as well as the process of their constitution.

Keywords: masculinities, gender, neurosis, hysteria, economics, 19th century

Redaktor
Michał Noszczyk

Projekt okładki, redakcja techniczna i łamanie
Michał Noszczyk

Korekta
Marzena Marczyk

Redaktor inicjujący
Przemysław Pieniążek

Nota copyrightowa obowiązująca do 31.07.2022:
Copyright © 2021 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

Sprzysiamy otwartej nauce. Od 1.08.2022 publikacja dostępna na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

Wersja elektroniczna monografii zostanie opublikowana w formule wolnego dostępu
w Repozytorium Uniwersytetu Śląskiego www.rebus.us.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0003-1289-346X>

Kłosińska, Krystyna
Neuroza : zagrożone męskości /
Krystyna Kłosińska. - Katowice :
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2021

<https://doi.org/10.31261/PN.4049>

ISBN 978-83-226-4082-1
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-4083-8
(wersja elektroniczna)

Wydawca:
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail:wydawnictwo@us.edu.pl

Druk i oprawa:
Volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Księcia Witolda 7-9
71-063 Szczecin

Wydanie I. Arkuszy drukarskich: 11. Arkuszy wydawniczych: 8,5.
Publikację wydrukowano na papierze 100 g. PN 4049. Cena 19,90 zł (w tym VAT).